

vol. 10, 2023, 1–24

I. Ями и ямни комплекси: проблеми на интерпретацията

I. Pits and pit complexes: problems of the interpretation

За ямите и техния контекст (ямни съоръжения от I хил. пр. Хр. на територията на днешна Северна Гърция между долните течения на Вардар и Марица)

Петя Илиева ^a

^a Институт за балканистика с Център по тракология, Българска академия на науките, София 1000, ул. Московска 13; petia76ilieva@gmail.com

Contextualising the pits (1st millennium BC pit structures excavated in archaeological sites between the lower courses of the rivers Axios and Hebros)

Petya Ilieva ^a

^a Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology “Prof. Alexander Fol”, Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, Bulgaria; petia76ilieva@gmail.com

ABSTRACT

The article addresses the functional interpretation of pits excavated in 1st mill. BC sites, located between the lower courses of the rivers Axios and Hebros, and the island of Samothrace. The examples discussed indicate a wide range of use in accordance to their context. The connotations of the term *context* may vary from the type of the site where pits were registered, such as *settlement*, *cult* and *burial*, to a broader interpretation, considering the establishment of Greek poleis along the South Thracian coast, which creates a *multiethnic* and *multicultural* middle ground, where contemporary developments may differ culturally. The examples discussed indicate that pits were used as *bothroi* in sanctuaries, as depositories in sanctuaries and cemeteries, as a storage and garbage (in secondary use) space, as well as elements of manufacturing areas in settlements.

This variety of functions indicates the necessity of interpreting them according to their context. Chronological, typological, cultural and historical differences, which characterise the sites with pits, imply that a single approach is hardly applicable. It depends not only on the chronology and the type of site to which they belong, but on their precise topographical and contextual features within the site itself. An example of formally similar, but functionally completely different structures is the hearth – pit combination. In the Sanctuary of the Great Gods, it served the needs of the cult and is respectively known as *eschara* and *bothros*, while a contemporaneous example from Klazomenai belongs to the remains of a smithy. Consequently, the functional definition of each pit, especially when multiple examples come from the same site, should be individual and contextualised.

KEYWORDS

Bothros, deposit pits, utilitarian pits, storage pits, first millenium BC, northern Greece, Samothrace

Регистрираните и проучени на територията между долните течения на Вардар и Марица негативни структури (ями), датиращи от I хил. пр. Хр., илюстрират разнообразие във функционалното предназначение на този тип археологически паметници, чието определяне е в пряка зависимост от техния контекст. Тук следва да се има пред вид, че като резултат от историческото и културното развитие на района през посочения период, понятието „контекст“ би могло да се приложи на

Обр. 1. Карта на региона с местоположение на обектите, дискутирани в текста (автор П. Илиева)

Fig. 1. Map of discussed area with place-names mentioned in text (author P. Ilieva)

поне две смислови нива. От една страна то има отношение към типа обект, в който са проучени ямните структури и в този случай може да получи определение като „селищен,“ „култов“ и т.н. От друга страна, обаче, настаняването на елински апойкисти и създаването на крайбрежни полиси по южния бряг на Тракия създава мултиетнична и мултикултурна среда, в която синхронно протичащи процеси имат различни културни характеристики в зависимост от техните носители и създатели. От тази гледна точка съпоставянето на археологически структури, които при откриването си имат еднакви или сходни формални характеристики, но произлизат от различни обекти (елинска апойкия от крайбрежието и местно селище от вътрешността, съответно), би могло да съдържа определена доза условност дори когато те са синхронни. Поради тази културна нехомогенност на региона формално идентични структури, проучени в еднотипни обекти, биха могли да отразяват различни функции, зависещи от културно-историческата среда на обекта (обр. 1).

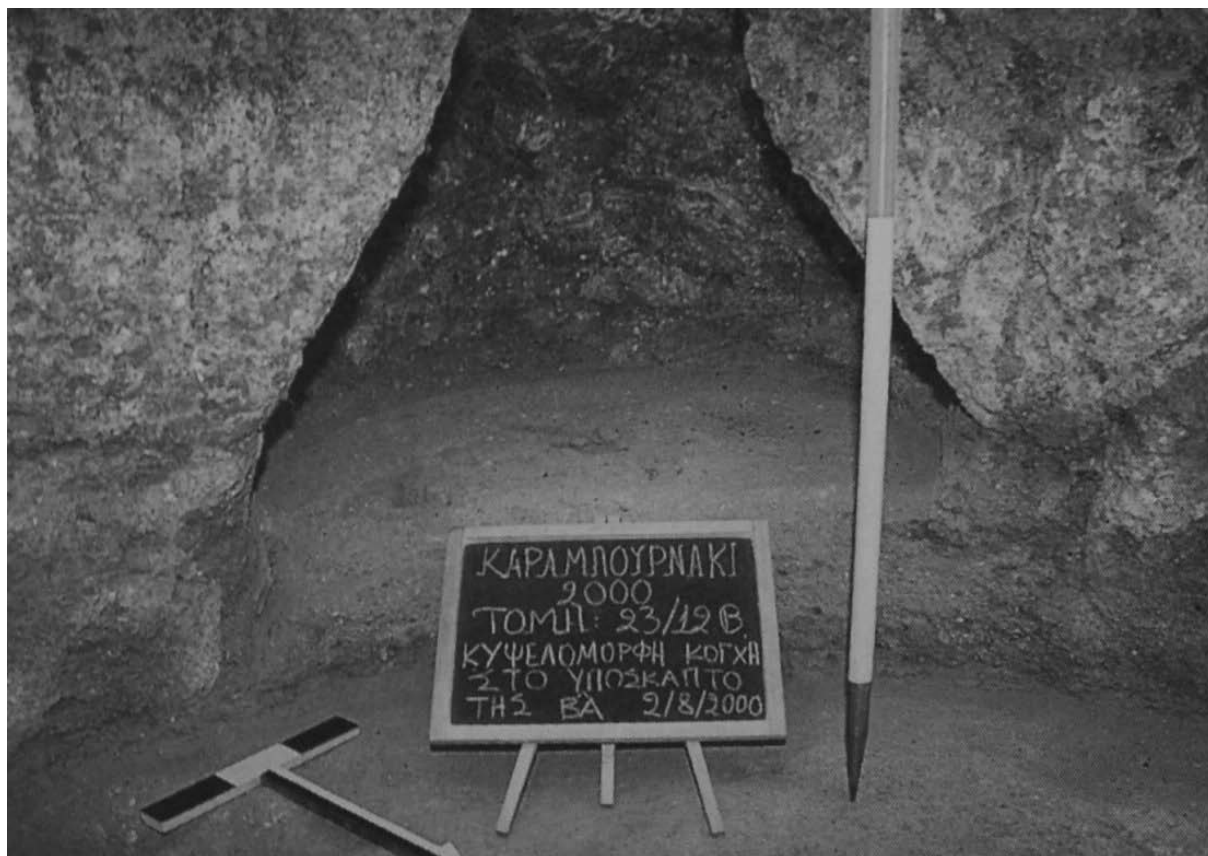
I. Вместо каталог

Ями в селищен контекст

Карабурнаки

Значителен брой негативни структури са регистрирани и проучени на територията на селищната могила при Карабурнаки, Солун.¹ Преобладаващата част от тях имат кошеровидна форма с диаметър на отвора около 2– 2,50 м, който е по-малък от този на дъното. Дълбочината им варира, съобщава се за ями дълбоки от 1,25 м до 1,50–1,65 м, вкопани отчасти в тъмнокафява пръст от насипа на могилата с дебелина около 0,40 м, а в дълбочина продължават в твърда, глинеста белезникава пръст, която представлява местния материков пласт (Τιβέριος 2000, 304) (обр.

1 Вж. АЕМΘ от 1994 г. насетне.

Обр. 2. Негативна структура (яма) с кошеровидна форма, проучена в селищната могила в Карабурнаки, Солун (по Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2000, εικ. 3)

Fig. 2. A bee-hive shaped pit excavated in Karaburnaki settlement mound, Thessaloniki (after Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2000, εικ. 3)

2). В някои от случаите се отбелязва, че отворът е обозначен от речни камъни. Предвид наличието на кирпичи и необработени камъни в ямите и на повърхността около техния отвор се предполага, че са имали надземна част, изградена от няколко реда камъни и кирпичи върху тях (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2001, 256). Някои от тези негативни структури представляват две съседни ями, свързани с неголям отвор. Във вътрешността им са открити фрагменти от глинени огнища, кухненска и трапезна керамика, тежести за стан, фрагменти от леканета, миди, животински и птичи кости, както и различни дребни предмети, включително бронзови находки и теракоти (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 1997, 329; Τιβέριος 2000, 304–305). Пример за такава структура представляват две синхронни ями с диаметър 2,25 м и 2,15 м, свързани помежду си с канал, като дъното на яма А е с около 0,10 м по-високо от това на яма Β. Конструкцията на двете ями е продължена във височина, над нивото на отвора, с камъни, някои от които са запазени в две-три редици, а над тях са продължавали кирпичи (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 1997, 329). В някакъв момент яма Α е превърната в боклучна и тогава каналът, който ги свързва, е затворен с фрагмент от питос. Пълнежът на яма Β се състои от части от глинени огнища, голямо количество морски миди, животински кости и такива от птици, бронзови предмети, кухненска и трапезна керамика от VIII и VII в. пр. Хр., както местна, така и вносна. Пълнежът на яма Α също включва керамични фрагменти от VII–VI в. пр. Хр., но в далеч по-ограничено количество.

Във връзка с тълкуването на тези ями проучвателите припомнят съществуването на подобни конструкции както в района на Термейския залив, така и известните полукопани жилища, регистрирани в рамките на ранните елински полиси в Северното Черноморие (Τιβέριος,

Обр. 3. Негативни структури (ями), проучени на територията на античния Фагрес
(по Николаΐδου-Πατέρα 1987, еικ. 2)

Fig. 3. Pits excavated in ancient Phagres (after Νικολαΐδου-Πατέρα 1987, еικ. 2)

Μανακίδου, Τσιαφάκη 1997, 332; Tsiafakis 2013, 61–68). Идеята за полувкопани жилища би могла да се свърже със сведенията на античните извори за подобни конструкции в Македония, известни като *αργέλλαι*, при кимерите (Str. 5.244), както и за фригите, които живеели под земята (Хеп., Anab. 4.5.25; Diod.14.28; Vit. *De architectura* 2.1.5), за чието присъствие в Македония в V в. пр. Хр. свидетелства Херодот (Hdt. 6.45) (Kalléris 1988, 104–105; Τιβέριος 2000, 304).

В един от случаите в близост до яма с обичайните размери и форма е проучена втора, значително по-малка, при която липсва наклонът на стените, който придава характерната кошеровидна форма. Размерите и формата на тази яма, както и близостта ѝ до „стандартната“ за селището яма, дават основание на проучвателите да я тълкуват като боклучна, с „помощни“ функции по отношение на голяма яма (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2003, 260).

Освен представените ями-землянки, на територията на селищната могила са регистрирани и значително по-малки ями с диаметър на отвора около 0,80 – 1 м. Специално споменаване заслужава една сравнително малка яма (1,25 м дълбочина, 0,80 м диаметър на отвора и 1,47 м диаметър на дъното), чийто пълнеж се състои от пръст и висока концентрация на керамика. Това, което отличава керамиката от тази яма е, че е представена изключително от различни фрагменти (между които голям брой дръжки) от т. нар. киликси, тип „черупка от яйце“, някои от които са хвърлени в ямата преди да бъдат изпечени (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2001, 257) и тази особеност насочва към връзката ѝ със съществувала керамична работилница, част от чийто брак вероятно е изхвърлен в ямата (Τσιαφάκη, Μανακίδου 2013, 73–88). Подобна яма, сред находките от която е открит и глинен съд с полепнала по стените шлака от топене на метал, е свързана с дейността на

металургична работилница (Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2007, 263–269; Τιβέριος, Μανακίδου, Τσιαφάκη 2008, 329–334).

Φαгрес

Значителен брой негативни структури – ями, вкопани в материковата скала, с цилиндрична форма, малки различия в размерите и неравномерна концентрация в различните сондажи, са регистрирани и проучени на територията на античния град (Νικόλαϊδου-Πατέρα 1987, 344; 1989, 490; 1990, 518–520; 1996, 837) (обр. 3). Преобладаващата част от тях няма стратиграфска връзка със сгради, а в някои случаи няколко ями са свързани помежду си чрез малки канали, също вкопани в материковата скала. Пълнежът на ямите се състои от тъмнокафява пръст, примесена с камъни, животински кости, миди, фрагменти от керемиди и питоси и голямо количество керамични фрагменти, принадлежащи на различни групи вносна и местна рисувана трапезна керамика от втората половина на VI в. пр. Хр. В много случаи фрагменти от един съд са откривани в различни ями, някои от които – на значително разстояние помежду си. Предвид голямото количество на ямите и фактът, че се откриват на цялата площ на античния град, проучвателят изказва хипотезата, че става въпрос за хранилища, вкопавани в подовете на жилищата, част от които не са оцелели във форма, която би могла да бъде регистрирана по археологически път (Νικόλαϊδου-Πατέρα 1996, 837–838). Предположението е подкрепено както с откриването на някои ями в пода на регистрирани жилища, с търговски амфори, подпрени на стените на ямите, така и с допълнителни аргументи. Хълмът, на който е изграден градът, се състои от мек мергел, който е позволил на обитателите бърз и лесен добив на строителен материал, вкопаване на кладенци и ями-хранилища, но също така е и определящ фактор за сериозната степен на унищожаване на архитектурните паметници след приключването на живота в града. Към този фактор следва да се добави и съвременната обработка на земята. Вероятно поради тази причина са открити следи само от една сграда, въпреки че голямо количество строителни материали се открива по цялата площ на хълма. Основите на регистрираната сграда са вкопани в мекия мергел и в някои точки архитектурните останки са напълно унищожени така, че на практика може да се проследи само вкопаването за основите в скалата. Регистрираната висока концентрация на фрагментирана, висококачествена трапезна керамика в проучените ями, както и присъствието на строителни материали е свързано от проучвателя с вероятна сериозна катастрофа, която градът е понесъл в началото на V в. пр. Хр., след която останките от разрушенията са разчистени във вече съществуващите ями (Νικόλαϊδου-Πατέρα 1996, 838).

От друга страна за комплекса от ями, свързани помежду си с вкопани в скалата канали, е предложена интерпретация като работилница/работилници с производствени функции.

Ризия

Обектът се намира в землището на с. Ризия (до Орестиада) на около 500 м южно от р. Арда. Едноименното село, както и археологическият обект, са разположени на десния бряг на Арда, в непосредствена близост до мястото на вливане в Марица. Проведените през 1984 и 1987 г. сондажни проучвания водят до локализирането на обект от ранната желязна епоха, който авторите идентифицират като селище. Насипът на обекта е сериозно унищожен от издигнатата през II в. надгробна могила, съвременното обработване на земята, което е засегнало обекта в дълбочина до 0,85 – 0,90 м, както и от изгребването на инертни материали в северозападната му част. Археологическите разкопки са проведени в квадрат Ξ10 с размери 10×10 м. Насипът от сондажа съдържа ограничено количество керамични фрагменти и кости, въглини, изобилие от глинени мазилки с отпечатьци от колове от едната страна и загладена повърхност от другата, както и многобройни безформени червеникави парчета глина, за които се приема, че произлизат от не особено грижливо направени постройки. Следи от постройки обаче не са открити. Единствените идентифицирани съоръжения са четири ями, вкопани в естествения терен (обр. 4). Проучвателите отбелязват,

Обр. 4. Негативни структури (ями), проучени на територията на обект (селище) от ранната желязна епоха в землището на с. Ризия (по Τριαντάφυλλος 1987, εικ. 1)

Fig. 4. Pits excavated in the EIA site (settlement) near the village of Rizia (after Τριαντάφυλλος 1987, εικ. 1)

че отворите на ямите са били разрушени и не е възможно да се определи оригиналната им форма и диаметър. Яма № 1 е разположена в южната част на западния профил на сондажа, има максимален диаметър 1,30 м и дълбочина 1,07 м, с форма на питос и заоблено дъно. В пълнежа на ямата са открити малки частици от въглени и печена глина, керамични фрагменти, животински кости, неголямо количество камъни и кремъчна пластина. Концентрирани на едно място са открити части от амфора. Точно до яма № 1 се намира яма № 4 с равно елипсовидно дъно. Тя има дълбочина 0,78 м, максимален диаметър 1,70 м и конична форма, тъй като наклонът на стените се стеснява към отвора. На височина 0,28 м от нивото на дъната на двете ями (разликата в нивото между двете е 0,06 м) те са свързани с отвор с диаметър 0,40 м. Яма № 2 е проучена частично, тъй като се намира в североизточния ъгъл на сондажа и по-голямата част от нея излиза извън границите му. В проучения участък са открити парчета от глина, керамични фрагменти, животински кости и малки камъни. Яма № 3 е в средата на южния профил, като половината от нея е извън сондажа. Тя има дълбочина 1,10 м, равно, елипсовидно дъно и извити стени. Съдържа голямо количество керамика, животински кости, парчета от глина, глинени прешлени за вретено и фрагмент от хромел. В горната част на насипа на тази яма са открити примеси от материкова пръст (за описанието на ямите вж. Τριαντάφυλλος 1987, 490). Североизточно от могилата е проведено проучване в сондаж с размери 3×5 м. Тук насипът е значително по-тънък, тъй като естественият терен започва на дълбочина 0,96 м. До северния профил на сондажа, на дълбочина 0,56 м, е установено петно с концентрация на дребни камъни с размери 1,10×0,78 м. Насипът до тази точка съдържа кости,

керамични фрагменти, дребни камъни, парчета от глина и невисоко количество дребни въглени. Проучвателите идентифицират петното с половината от яма, чиито разрез се очертава в профила на сондажа. Тя има равно дъно, вертикални стени, диаметър 1,30 м и дълбочина 0,50 м.

Източно от могилата и от квадрат E10 е проучена северната част на квадрат E12B1 с размери 4×2,50 м. Насипът съдържа голямо количество керамика, а на дълбочина 0,83 м е идентифицирана част от под с размери 0,80×0,60 м. Долната част на подовото ниво се състои от дребни камъчета и има дебелина 0,04 м, които са покрити с пласт от чиста червеникава глина, дебел 0,04 – 0,06 м. В някои участъци е запазена загладената повърхност на пода, а в други целостта ѝ е нарушена и има черен цвят. Откритата структура не е проучена изцяло, тъй като продължава под южния профил на квадрата. В пространството на проучвания квадрат са открити и две ями. Яма № 1 е разположена в североизточния ъгъл на квадрата и по-голямата ѝ част продължава извън него. Разкрита е на дълбочина 1 м и има заоблено дъно. Съдържа малко количество керамични фрагменти и камъни, парчета от изпечена глина и малко въглени. В югозападния ъгъл на квадрата е установена яма № 2, която също продължава извън него. Има дълбочина 0,35 м и съдържа ограничено количество керамични фрагменти, камъни, парчета от глина и кости. Проучвателят определя ямите като „боклучни“ и приема, че тяхното присъствие насочва към съществуването на селище в близката околност (Τριαντάφυλλος 1987, 491).

Ригио

Обектът се намира в землището на с. Ригио на около 10 км североизточно от Дидимотейхон, където са проучени три надгробни могили. Насипът на могила В, с гроб от I в. и намираща се на 1,5 км източно от селото, се състои от два ясно отличаващи се пласта. Повърхностният слой съдържа керамика, изработена на ръка, която авторите датират в ранната желязна епоха, примесена с керамика от „историческите времена“ (Τριαντάφυλλος, Τερζοπούλου 1995, 478). Насипът в центъра на могилата „съдържа голямо количество керамика от ранната желязна епоха, фрагменти от питоси, животински кости и много парчета глина с отпечатьци от клони от плетени конструкции“ (Τριαντάφυλλος, Τερζοπούλου 1995, 479). Авторите отбелязват също така, че около могилата, разположена в обработваема площ, се забелязва наличието на повърхностна керамика от ранната желязна епоха. Под мястото на кремацията от I в., ситуирано в центъра на могилата, както и в терена под западната ѝ половина, са локализирани четири ями с кръгла или овална форма и размери: 0,90 до 1,05 м диаметър и 0,45 – 0,75 м дълбочина. Пълнежът им се състои от „парчета глина с отпечатьци от колове от плетени къщи, части от глинени подове, животински кости и миди, кремъчни пластини и костени инструменти, глинени прешлени и керамика от късната бронзова и ранната желязна епоха“ (Τριαντάφυλλος, Τερζοπούλου 1995, 481). Авторите на проучването обозначават ямите като „боклучни“ и свързват присъствието на описаните материали със съществуването на селище от късната бронзова и ранната желязна епоха, откъдето е използвана пръст за насипване на могилата през римската епоха. Тъй като проучванията са ограничени до територията на могилата, характерът на обекта от ранната желязна епоха не може да се определи категорично.

Ями-ботроси

Ботроси в светилища

Самотраки, Светилище на Великите богове

Hall of Choral Dancers (бивш Temenos). Два различни ботроса, отнасящи се към различни епохи, всеки един свързан с есхара, са регистрирани при проучванията на построената в средата на IV в. пр. Хр. Hall of Choral Dancers (бивш Temenos) (Conze 1875; Lehmann, Spittle 1982, 16–19; Lehmann 1998, 77–78).

Подът във вътрешността на западната половина на сградата е бил покрит с мраморни пло-

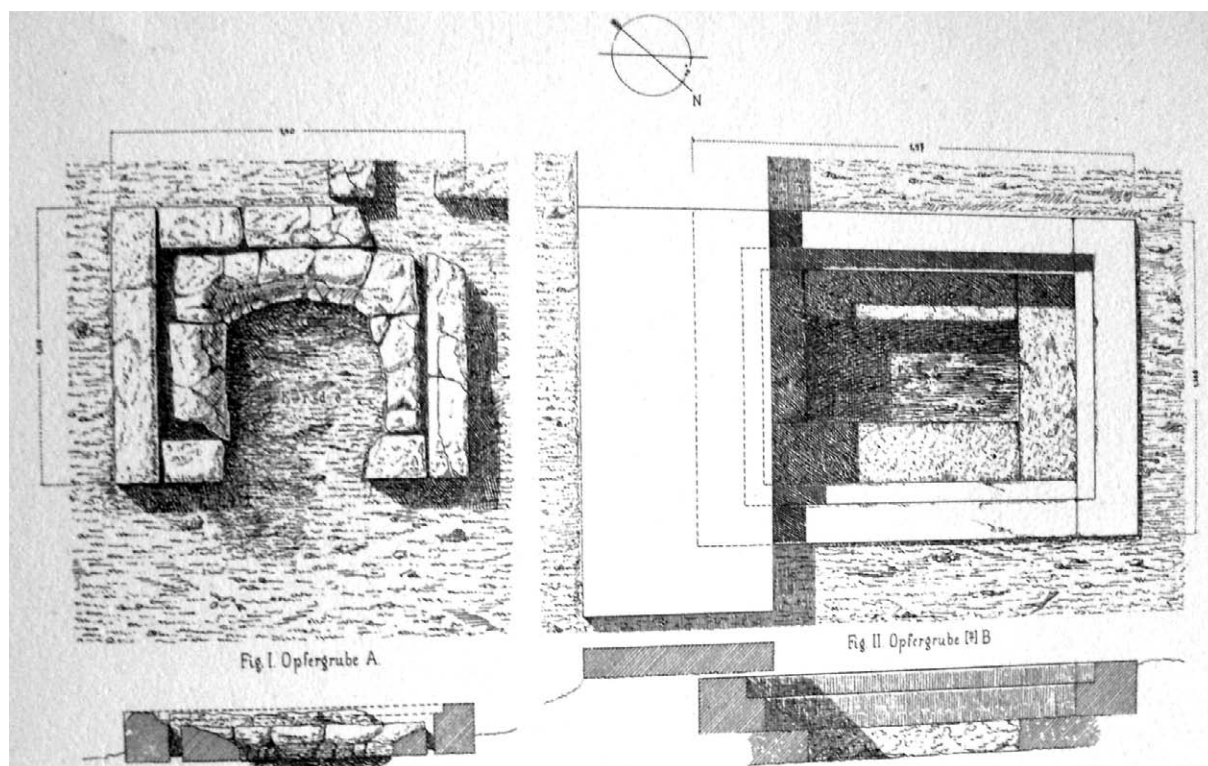
чи, в които са се намирали есхара, която проучвателите свързват с жертвоприношения за хероса-основател на култа и ботрос за възлияния (*libatio*) (Lehmann 1952, 19–44; Lehmann, Spittle 1982, 271; Lehmann 1998, 77). Този комплекс е обслужвал култовите действия, провеждани в построената през IV в. пр. Хр. Hall of Choral Dancers.

Подобен комплекс, състоящ се от варовикова есхара и ботрос, който е принадлежал на архаичния или класически предшественик на елинистическата сграда, е регистриран от австрийските проучватели и обозначен като Bothros A² и B (Conze 1875; Lehmann, Spittle 1982, 271). Неговият отвор е ограден с мраморни плочи (обр. 5). Те са открити под мраморния под на елинистическата сграда и подобно на гореописаните есхара и ботрос също се намират в нейната западна половина (Lehmann 1998, 78).

Altar court. Сградата е представлявала открит, правоъгълен периболос с дорийска колонада на западната страна и плътни стени в останалите три посоки. Построена е през 340–330 г. пр. Хр. и огражда мраморен олтар във вътрешността. Южната част на този олтар покрива по-ранно пространство за жертвоприношения върху голяма естествена скала от червен и зелен порфир *in situ*, до най-високата част на която е запазена част от глинена тръба, вероятно за отвеждане на течностите от извършваните възлияния. Този ранен комплекс е отнесен от проучвателите към архаичната епоха (Lehmann, Spittle 1964, Lehmann 1998, 89).

При проучването на западната част на пространството, оградено от периболоса, е регистрирано петно от черна пръст с диаметър 1,50 м, отличаващо се от стерилния пласт наоколо. Било е заобиколено от неголеми, необработени камъни и попада отчасти под основите на западната стена на периболоса. При проучването му става ясно, че представлява горната повърхност на конична яма, която проучвателите обозначават като Black Pit. Тя има дълбочина 0,70 м и е вкопана в материковия пласт, в който по-късно са вкопани основите на постройката. В горната половина на ямата пълнежът се е състоял от обгоряла пръст, пепел и фрагментирани вотиви, сходни по характер с тези, открити под пода на съседната Hall of Votive Gifts. Установено е, че фрагменти от някои керамични съдове, открити в горната половина на Black Pit, принадлежат на съдове, чийто останали фрагменти са открити също по пода на Hall of Votive Gifts. В дълбочина пълнежът е съдържал основно архаична керамика, включително фрагменти от еолийска сива керамика, както и такива от архаични кархезиони, вероятно внос от Лемнос, смесена с въглени и пепел (Lehmann, Spittle 1964, 11, 168–169). Наблюденията на проучвателите показват, че керамичният материал, открит под пода на Hall of Votive Gifts и в пълнежа на Black Pit, има значителни сходства от гледна точка на форми и технологични характеристики. Този факт, в допълнение на теренните наблюдения върху стратиграфската връзка между двата посочени депозита, им дава основание да предположат, че в района е съществувал депозит от изхвърлени, вече непотребни вотиви и съдове, използвани при култови действия, чието съдържание е запечатано в ямата в Altar court и под пода на Hall of Votive Gifts при по-късна строителна активност (Lehmann, Spittle 1964, 231). Хронологическите рамки на материала в Black Pit са между края на VII – началото на VI и края на V – началото на IV в. пр. Хр. Една от особеностите на керамичния материал, открит в Black Pit е, че това е единственото място в светилището, където са открити т. нар. spout bowls – недълбоки, фиаловидни съдове с една хоризонтална дръжка на устието и дълъг чучур, също разположен на устието. Такива съдове са известни и от гробове с кремации в Южния некропол, разположен непосредствено до светилището, където са открити с атически и клазоменски тип архаични вази, насочващи към датирането им в късната архаична епоха (Lehmann, Spittle 1964, 233; Dusenbery 1998, 106–108). Поради тяхната концентрация в ямата, както и близостта до голямата скала, се

2 Това, което австрийската експедиция обозначава като Ботрос А, е всъщност есхара според проучванията на американския екип (Lehmann, Spittle 1982, 271).

Обр. 5. Каменна есхара и ботрос, ограден с мраморни плочи, датиращи от архаичната епоха, под пода на елинистическата Hall of Choral Dancers (бивш Теменос) в Светилището на Великите богове на Самотраки (no Lehmann, Spittle 1982, fig. 16)

Fig. 5. Archaic stone eschara and a bothros framed by marble slabs under the floor of the Hellenistic Hall of choral Dancers (previously Temenos) in the Sanctuary of the Great Gods on Samothrace (after Lehmann, Spittle 1982, fig. 16)

предполага, че конкретните съдове би следвало да се свържат с ритуални действия, извършвани при предшественика на елинистическия олтар (Lehmann, Spittle 1964, 236–237). Прави впечатление, също така, значителният брой на киликсите от архаичната епоха и от V в. пр. Хр., които, подобно на spout bowls, също насочват към употреба за възлияния на течности. Една част от тях има кратки надписи, използващи гръцка азбука, но не-гръцки език. Прави впечатление, че сред надписаните съдове от пълнежа на ямата, както и от пласта под пода на Hall of Votive Gifts, няма такива с надписи на гръцки език, каквито са известни от други части на светилището. В пълнежа на Black Pit е регистрирано, също така, присъствие на големи кухненски съдове със следи от огън, поради което се предполага, че в тази част на светилището е приготвяна и обредна храна.

Макар че предложеното обяснение за съществуването на депозит/площадка, където са изхвърляни вече излезли от употреба съдове и счупени вотиви звучи логично, предвид наличието на фрагменти от един и същ съд в пълнежа на ямата и в пласта под пода на Hall of Votive Gifts, не става ясно защо материалите са предепонирани по два различни начина. Докато в Hall of Votive Gifts отпадъчните материали просто са пренесени от мястото, където са били депозираны/нахвърляни до самата сграда и запечатани под пода по време на ремонтни дейности в късния V или ранния IV в. пр. Хр., в случая с Black Pit е изкопана специална яма. Трябва да се има предвид също така, че пълнежът в най-долния пласт на ямата е съдържал черна, обгоряла пръст, примесена с пепел и керамични фрагменти от архаичната епоха. В следващия пласт, също обгорен и примесен с пепел, керамичният материал е с най-късна дата в средата на V в. пр. Хр., но тук се появяват и счупени вотиви, а материалът в най-горния пласт достига до края на V – началото на IV в. пр. Хр., т.е. е синхронен с времето на поправка на пода на Hall of Votive Gifts, когато се смята, че

Обр. 6. Ботрос, покрит с мраморна плоча, с отвор и жлеб за прикрепване на дървен капак в апсидата на Хиерона в Светилището на Великите богове на Самотраки (снимка П. Илиева)

Fig. 6. Bothros covered with a marble block with an opening and a ledge to accommodate a wooden lid in the apse of the Hieron in the Sanctuary of the Great Gods on Samothrace (photo P. Ilieva)

безполезните материали от предшестващия депозит са пренесени и запечатани под нейния под. Наличието на най-ранен пласт с архаична керамика в Black Pit, фактът, че това е единственото място в светилището, където са открити spout bowls, както и наличието на вотиви, надписани само на не-гръцки език, дава основание да се предположи нейното независимо съществуване, едновременно с това на депозита на излезли от употреба съдове и вотиви. Не е изключено нейното оригинално предназначение през архаичната епоха да е било помощно, т.е. място, където са депозиранни или изхвърляни съдове, употребени по време на култовите действия, извършвани при близко разположената порфирна скала. Възможно е в един напреднал етап ямата да е била дозапълнена с част от материалите от съществуващ в близост депозит, останалата част от който е запечатана под пода на Hall of Votive Gifts, което обяснява и наличието на фрагменти от един съд, открити и в двете структури.

Hieron. Строежът на сградата е започнал около 325 г. пр. Хр., но е довършен през 150 г. пр. Хр. Окончателната публикация на сградата е представена в Lehmann 1969 (вж. също така Lehmann 1998, 79–86; Matsas, Bakirtzis 2001, 44–46). Въпреки че К. Lehmann смята, че сградата е имала архаичен и класически предшественик, следи от които разпознава в дълбочина под апсидата, J. McCredie изразява сериозни съмнения относно ранната форма, ако въобще е съществувала такава, на тази сграда (McCredie 1988, 121, бел. 11). Характерна особеност на тази елинистическа сграда е наличието на вътрешна апсида в нейния южен край, т.е. срещу главния вход от север.

Обр. 7. Ботрос, подграден с глина и дребни камъни и единичен камък на дъното в къснокласическата Orthostate Structure в Светилището на Великите богове на Самотраки (no Lehmann 1950, pl. 9, fig. 22)
Fig. 7. Bothros lined with clay and small stones and a single medium-size stone at the bottom in the Late Classical Orthostate Structure of the Sanctuary of the Great Gods on Samothrace (after Lehmann 1950, pl. 9, fig. 22)

Приема се, че апсидата е била покрита с конусовиден, дървен покрив. Във вътрешността, пред извивката на апсидата, се намира голям мраморен блок, покриващ кухня в дълбочина. В него е бил врязан полуовален отвор с ръб, на който очевидно е стъпвал дървен капак (обр. 6). Така запазената форма се отнася хронологически към поправка от римския период. Смята се, че този отвор е служил за възлияния в образуващата се в дълбочина яма, която включва части от естествената скала от червен порфир, върху която стъпва сградата. Следва да се отбележи, че както и при Hall of Choral Dancers, ботросът в Хиерона също е комбиниран с есхара, която обаче не се намира в непосредствена близост до него, а в северната половина на сградата. Въпреки тази разлика повторемостта на тази комбинация заслужава внимание, тъй като вероятно отразява извършването на сходни действия, изискващи и двете конструкции.

Orthostate Structure. Сградата, която вероятно е използвана за *myesis*, първият и за много посветени – единствен етап от инициацията в мистериите, е разположена под Анакторона (нейният наследник от римската епоха) и под елинистическата Ротонда на Арсиное II. Тя е изградена през първата половина на IV в. пр. Хр. (McCredie 1988, 120). При строежа на сградата е използвана отчасти по-ранна, заравнена платформа, настлана с камъни. Предполага се, че тя може да е била използвана за същите практики, но провеждани в по-неформална обстановка (McCredie 1988, 120) или да е поддържала по-ранна, незапазена постройка с идентични функции (Lehmann 1950, 11–12, fig. 21, pl. 9; 1998, 73–74). В южната част на Orthostate Structure при археологическите проучвания е регистрирана яма-ботрос, чийто отвор е на нивото на пода, а в дълбочина е изградена с глина и дребни камъни. В северната част на ямата има допълнителен отвор, който отвежда до „свещен камък“, мраморен къс във вътрешността на ямата, върху който вероятно са извършвани възлиянията (Lehmann 1998, 71) (обр. 7).

Обр. 8. Ботрос с камък на дъното в
Anaktonon в Светилището на Великите
богове на Самотраки
(no Lehmann 1940, fig. 11)

*Fig. 8. Bothros with a single medium-size
stone at the bottom in the Anaktonon of the
Sanctuary of the Great Gods on Samothrace
(after Lehmann 1940, fig. 11)*

Липсата на археологически материали в ямата затруднява нейното датиране. Съществуването на по-ранната платформа означава, че ямата може да е била изградена и използвана едновременно с нея, т.е. да предшества началото на IV в. пр. Хр., когато просто е включена във вътрешността на Orthostate Structure, или днес запазената яма да е конструктивно синхронна с нейното изграждане, но да наследява по-ранна яма с идентични функции.

Anaktonon. Запазените днес останки от сградата са от римската императорска епоха, но тя е изградена върху предшестваща конструкция от елинистическата епоха, синхронна с Ротондата на Арсиное II (Lehmann 1998, 56–61; McCredie 1988, 120) и от гледна точка на функционалните си характеристики представлява римски наследник на Orthostate Structure. В югоизточния ъгъл на Анакторона е проучена кръгла яма със „свещен камък“, на дъното, върху който вероятно са извършвани възлияния (обр. 8). Във вътрешността на ямата е регистриран тесен корниз, за който се предполага, че е служил като подпора за дървен капак за покриване на ямата. Самата яма е ситуирана в центъра на квадратна структура, оприличена от проучвателите на пещ, с тесен праг, който едва ли е бил достатъчен за човек да влиза в структурата, но достатъчен, за да се стъпи на него при извършване на възлияния във вътрешността на ямата (Lehmann 1940, 332–334, fig. 11).

Коментар

Прави впечатление, че за ботроси А и В в Hall of Choral Dancers (според обозначението на австрийските планове) не се споменава наличие на археологически материал, а че те са функционирали като форма на олтар за възлияние, използван очевидно заедно с разположените до тях есхари. В това отношение те намират сходства със ситуацията в Хиерона, където празен ботрос е в комбинация с есхара. Към тази група могат да се включат и двата ботроса от Orthostate Structure и от Анакторона, които, въпреки че не са комбинирани с есхара, също представляват празни ями

за възлияния. Намирацията се на дъното на всеки един от тях камък препраща към ямата в апсидата на Хиерона, където възлиянията са извършвани върху естествен скален къс от червен порфир. Във връзка с възлиянията върху камък трябва да се имат предвид фактът, че елинистическият олтар на светилището стъпва върху голям, естествен къс от червен порфир, където очевидно са извършвани възлияния и вероятно е приготвяна жертвена храна през архаичната и класическата епоха, както и свидетелствата за извършване на възлияния върху заравнения каменен блок в близост до т. нар. Sacred Rock. При всички тези ботроси се забелязва полагане на специални грижи за тяхното оформяне, вероятно предвид многократната им употреба. Ботросите в Хиерона и Анакторона носят следи от покриване на отворите им с дървени капаци, вътрешността на този в Orthostate Structure е „изградена“ с дребни камъни и глина и вероятно също е бил покрит, предвид съществуването на допълнителен отвор, който вероятно е отвеждал течностите до камъка на дъното; отворът на ботрос В в Hall of Choral Dancers е ограден от мраморни плочи, а отворът на елинистическия ботрос А е част от мраморния под на синхронната сграда.

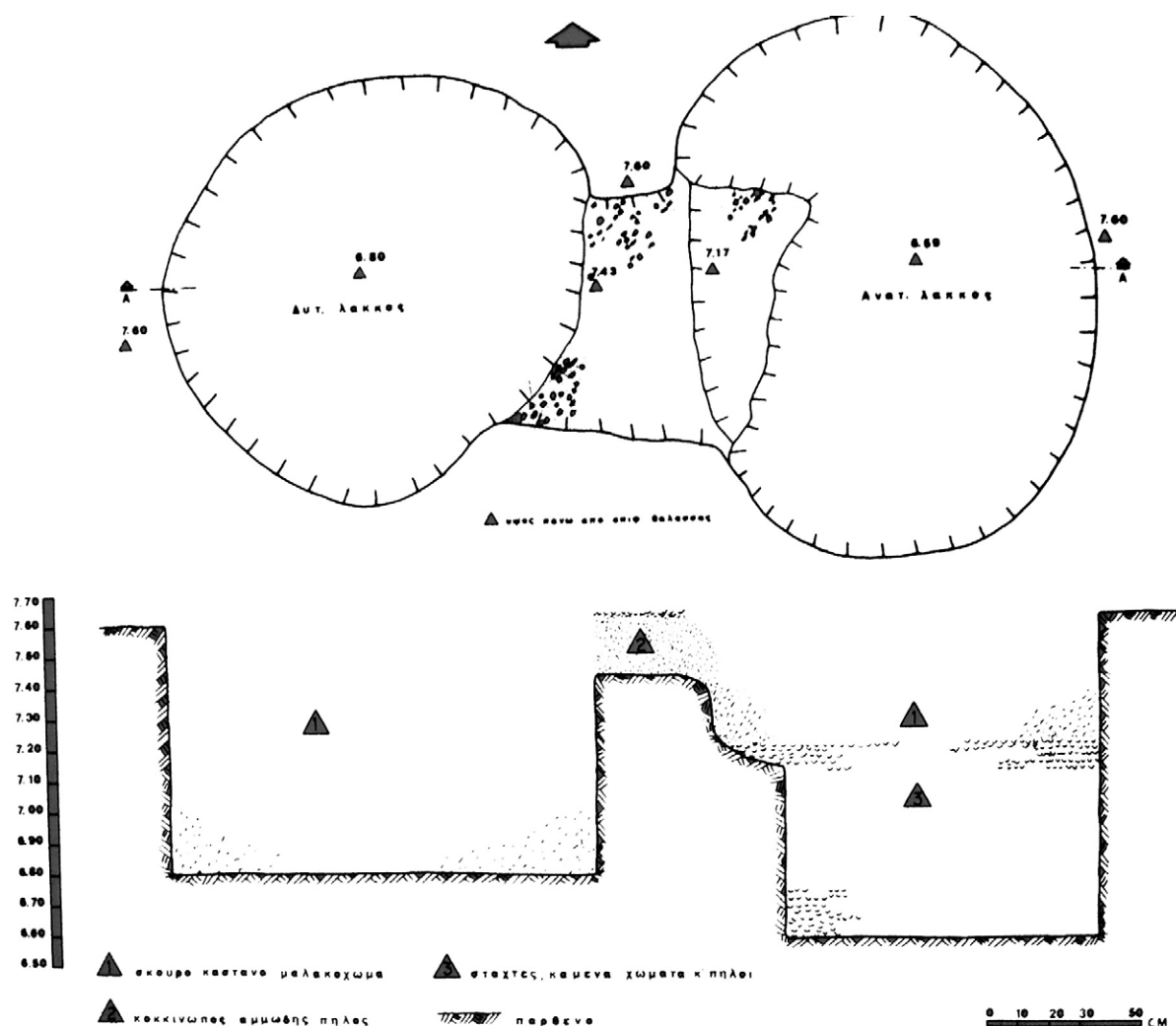
От друга страна т. нар. Black Pit, чието изграждане е през архаичната епоха, е запълнена с археологически материали (керамични съдове, пепел и обгоряла пръст) и би могло да се предположи, че като тип структура отразява действия, различни от тези, извършвани в по-късните ботроси. Възможно е да илюстрира практики, при които се депозират съдовете, използвани при ритуални действия, извършвани наблизо. В близост до ямата се намира голямата естествена скала, върху която очевидно са извършвани култови действия преди изграждането на елинистическия олтар.

Ями в некрополи

Синдос

Различни по предназначение и датировка ями са открити в късноархаичния и раннокласически некропол, проучен в Синдос, Солун. Става въпрос за кръгли в план ями с различна дълбочина и пълнеж от животински кости, миди и керамика, вкопани в материковия терен между гробовете (Δεσποίνη 1982, 61; Ανδρέου 1996–7, 52). Без да се предлага интерпретация на първоначалното предназначение на ямите се отбелязва, че голяма част от тях в някакъв момент са превърнати в боклучни (Ανδρέου 1996–7, 53).

Самостоятелно публикувана е диахронна двойна яма № 39, пълнежът на чиято източна половина се датира в ранната бронзова епоха (Ανδρέου 1996–7, 51–76) (обр. 9). В действителност горната половина на ямата е синхронна с останалите в некропола и пресича по-ранна яма от ранната бронзова епоха, която при проучването е регистрирана на дълбочина между 0,40 и 1 м от повърхността и има диаметър приблизително 1,70 м. Въпреки че хронологическата ѝ позиция я поставя извън рамките на настоящото изследване, нейният пълнеж ще бъде представен накратко с оглед на следващата по-долу дискусия. Състои се от пепел, голямо количество изпечени до червен цвят глинени парчета, някои от които със запазени отпечатащи от стъбла на тръстика и слама, а в някои случаи със запазени дъговидни лицеви части. Съгласно бележките в полевия дневник на проучвателя, тази картина намира значителни сходства със ситуацията при проучването на много по-късните керамични пещи. Пълнежът на ямата включва също така голямо количество керамични фрагменти, както и няколко необработени камъка. Липсват кости и миди. В първоначалната горна половина в западната част на ямата е съществувало допълнително вкопаване под наклон с дължина 0,70 м и ширина поне 0,60 м. Предвид характера на пълнежа и липсата на следи от синхронно обитаване в района, авторът отхвърля предположението, че става въпрос за боклучна яма и интерпретира структурата като керамична пещ, като подкрепя хипотезата с примери на праисторически керамични пещи, състоящи се от недълбока вкопана част, надстроена с глинена куполна конструкция. Ямни пещи (pit kilns) са известни и по етнографски пара-

Обр. 9. Хоризонтален и вертикален план на негативна структура (яма) № 39, проучена на територията на архаичния некропол при Синдос (по Ανδρέου 1996–7, σχ. 2)

Fig. 9. Layout and section drawing of pit 39, excavated in the Archaic necropolis of Sindos (after Ανδρέου 1996–7, σχ. 2)

лели (Rice 1987, 158–159) и представляват междинна форма, осигуряваща по-добри условия и по-добър контрол на изпичане, отколкото откритият огън, без да са достигнати конструкцията и предимствата на двуетажните пещи с отделни камери за огъня и за съдовете. За ямата от Синдос е изказано предположението, че съдовете и горивният материал вероятно са поставяни в ямата, което обяснява и количеството пепел. Глинените парчета вероятно са принадлежали на извита, покриваща конструкция над повърхността на терена, която очевидно е имала кръгли отвори, ако се съди по дъговидните лицеви фрагменти, а вкопаването-канал в западната част на ямата вероятно е осигурявало по-добра циркуляция на въздуха (подобно на отворите в купола) и е обслужвало хранването с горивен материал по време на изпичане.

Следва да се отбележи, че некрополът е разположен в южната част на хълм, по чиито източни склонове през IV в. пр. Хр. са изградени четири керамични пещи (Δεσποίνη 1982, 61–68). Разстоянието между пещите и двойната яма № 39, която е в рамките на некропола, е 56 м.

Несигурни примери

Аскитес

Обектът е разположен в м. Риаки между селата Аскитес и Петрота, до Маронея. Включва

Обр. 10. Негативни структури (ями), вкопани в материковата скала в близост до скална гробница в землището на с. Аскитес (снимка П. Илиева)

Fig. 10. Pits cut in the natural rock close to a rock-cut tomb near the village of Askites (photo P. Ilieva)

скална гробница с дъговиден свод в близост, до която се намират 19 кръгли изсичания в естествената скала с извити стени, плоско дъно и кос отвор, който следва наклона на терена (Τριαντάφυλλος 1981, 61–64) (обр. 10). На дъното на много от тях се откриват малки кръгли или овални дупки. Авторът ги обозначава като „питоси”, по-скоро за определяне на формата им, а не според тяхното функционално предназначение, тъй като смята, че е изключено предназначението им като хранилища, понеже са плитки и при някои нивото на дъното се изравнява с това на естествената скала поради нейния наклон. Гробницата, както и съседните скални съоръжения не са пряко асоциирани с конкретен археологически материал, което сериозно затруднява определянето на хронологическата им позиция (Τριαντάφυλλος 1981, 61–64; Triandaphyllos 1983, 145–163; Τριαντάφυλλος 1984, 18; 1990, 297–322.). Предложената дата на гробницата във втората фаза на ранната желязна епоха може да намери подкрепа в керамичен материал, открит в иманярски изкоп южно от гробницата. Керамичните материали са открити в каменен куп и не могат да се асоциират с контекст (Τριαντάφυλλος 1990, 306). С. Оуен (Owen 2000, 142, fig. 3) посочва наличието на повече от пет скални гробници в района, очевидно интерпретирайки негативните структури в скалата също като гробници. Грешката вероятно е базирана на предложена по-рано от Д. Триандафилос аналогия между тези паметници и подобни от България, където според него се обозначават като скални гробници (Τριαντάφυλλος 1981, 63–64; 1990, 305–306).

Предвид наличието на немногобройни, основно нехарактерни керамични фрагменти с въз-

можна дата в средновековната епоха, разпръснати в района около ямите, не е изключено тези съоръжения също да са много по-късни и без връзка с намиращата се в близост скална гробница.

II. Вместо заключение

От представените по-горе комплекси с регистрирани и проучени негативни структури – ями става ясно, че функционалната им интерпретация е пряко зависима не само от съдържанието на пълнежа, проучен във вътрешността им, но основно от контекстуалните им характеристики, когато и доколкото съществуват данни за тях. Въз основа на тези критерии могат да бъдат предложени някои наблюдения относно функционалните характеристики на ямните структури, регистрирани и проучени на територията между долните течения на Вардар и Марица. Трябва да се има предвид, че настоящото изследване е базирано единствено на публикувани ямни структури, което означава, че количеството и типологичното разнообразие на реално съществуващите вероятно е доста различно.

Ями – ботроси

Функционирането на няколко ями-ботроси в сградите, пряко свързани с действия за посвещаване в мистериите, е сигурно доказано в Светилището на Великите богове на Самотраки. Характерното при тях е, че всички те са празни. В това отношение те напомнят на преобладаващата част от ямите в Кукова могила (Филов 1934, 12–16; Георгиева 1999, 166). Очевидно са предназначени основно за извършване на възлияния. Някои от тях имат само един камък на дъното, а при други ботросите са в непосредствена близост до есхара, с която явно са функционирали като комплекс. При всички прави впечатление, че са положени грижи за поддържането им, вероятно с оглед на тяхната дълга употреба. Тук следва да се посочат данните за наличието на дървени капаци, покриващи отвора на ботросите, оформяне с каменни плочи около отвора, подзиждане с глина и дребни камъни във вътрешността. Отново като паралел от вътрешна Тракия може да се посочи една от ямите от Кукова могила, чиято западна страна е била отчасти подзидана с кирпичи (Филов 1934, 16). Ботросите имат широк хронологически диапазон, ако се съди по датировката на различните сгради, в които са открити – от архаичната до римската императорска епоха, и свидетелстват за извършването на вероятно еднотипни действия (възлияния) по време на двата етапа на посвещение в мистериите в продължение на векове.

Ями – депозити в рамките на светилището

В тази група влиза архаичната, т. нар. Black Pit, попадаща отчасти под основите на западната стена на периболоса, известен като Altar Court. Нейният пълнеж се характеризира с голямо количество фрагментирани керамични съдове – вносна, висококачествена трапезна керамика, както и далеч по-груби съдове, изработени на ръка и кухненска керамика. Както вече беше предложено по-горе, в този случай е възможно самата яма да не е имали култова натовареност, а само да е служила за депониране на глинени съдове, използвани при извършването наблизо действия – възлияния и приготвяне на обредна храна. Black Pit очевидно е дозатълнена с вотиви от намиращата се наблизо Hall of Votive Gifts през класическата епоха, което не е новост в гръцките светилища.

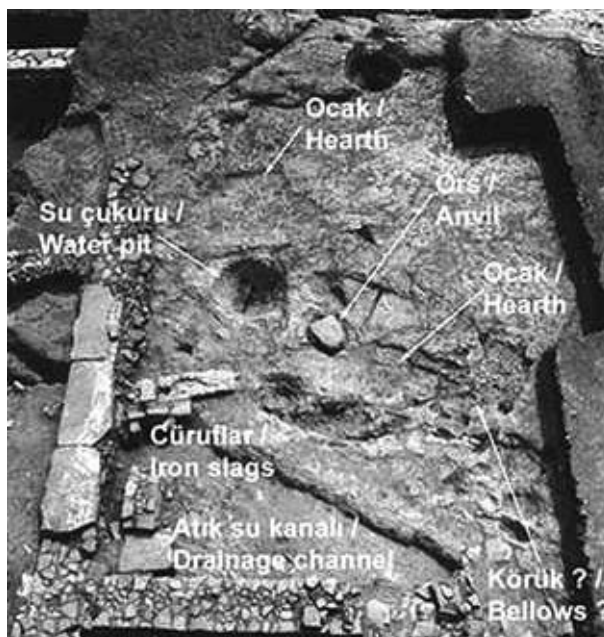
Ями – останки от селища

Ями, свързани с производствени дейности

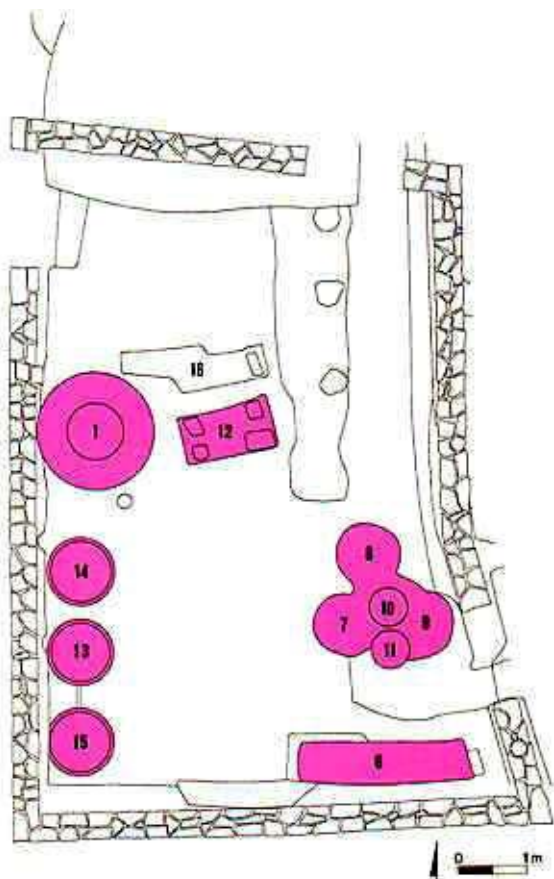
Предвид характера на пълнежа, конструктивните особености и контекстуалните характеристики на част от негативните структури – ями, те са интерпретирани като останки от комплекси с производствен характер. Като примери за такива могат да се посочат ямата с хомогенен пълнеж от еднотипни керамични съдове от Карабурнаки, в която изглежда е изхвърлена част от продукцията на намираща се в съседство керамична работилница. Тази яма е разположена недалеч от друга, която е интерпретирана като принадлежала на железарска работилница. Не

Обр. 11. Останки от ковашка работилница от архаичната епоха в Клазомене, включващи плитка яма (www.klazomeniaka.com достъп през март 2010)

Fig. 11. Remains of a blacksmith shop in Klazomenai, dated to the Archaic period, which include a shallow pit (after www.klazomeniaka.com accessed March 2010)

е изключено те да маркират част от селището, предназначена за производствени дейности. Тук би могъл да се посочи синхронен паралел от Клазомене, където е проучен архаичен комплекс, който отразява всичко, което е запазено от една работилница за производство на метални изделия (ковачница) (обр. 11) (www.klazomeniaka.com). Останките са разположени на неголяма площ и включват плитка яма, две огнища, един средноголям камък с огладена повърхност, но без допълнителна обработка на останалите страни, вероятно използван за наковалня, канал за отвеждане на водата, железни шлаки и стърготини. Друг красноречив пример от същия полис е представен от комплекс от ями от архаичната епоха, разположен в близост до посочената ковашка работилница. Някои от тях са вкопани една в друга и всички са разположени в малка сграда, от която са запазени каменни зидове, вероятно продължавали с кирпичен градеж във височина и покрив, който се е състоял най-вероятно от положени дебели пластове слама или тръстика (обр. 12). Комплексът е интерпретиран като маслостан за производство на зехтин. Ясно е, че дори и в процъфтяващ през архаичната епоха полис като Клазомене производствените комплекси, намиращи се в близост един до друг, подобно на примера от Карабурнаки, не са примери за солидни архитектурни комплекси, а по-скоро леки постройки, обслужвали нуждите на производствената дейност, от които до днес са запазени само групи от ями, в някои случаи комбинирани с огнища също с производствена цел. Ако тези ямни комплекси бъдат мислено извадени от контекста на Клазомене, става ясно, че формата, под която са регистрирани, не се отличава съществено от някои примери от вътрешна Тракия. Примерът от Фагрес, където комплекс от ями от архаичната епоха, свързани помежду си с малки канали, също е регистриран в една конкретна част на апоикията, също подсказва вероятно отделяне на производствените квартали на селището. И тук, както и в Клазомене, единствените разпознаваеми по археологически път останки, които са запазени от тези комплекси, са представени от групи от негативни структури. Във връзка с възможната интерпретация на някои ями като структури с производствено предназначение би следвало да се припомни примерът с ямата от ранната бронзова епоха, проучена в некропола при Синдос и нейната интерпретация като керамична пещ. Подобни примери по отношение на регистрираните в ямите ситуации с висока концентрация на големи и по-малки глинени късове, пепел и въглени са известни от вътрешна Тракия, но за целта ще бъде посочен един конкретен комплекс от „ямното

Обр. 12. Хоризонтален план на останките от маслобойна за зехтин от архаичната епоха в Клазомене, състоящи се основно от негативни структури (ями) (www.klazomeniaka.com достъп през март 2010)

Fig. 12. Layout of the remains of a workshop, interpreted as an Archaic olive-oil plant in Klazomenai, consisting mainly of pits (after www.klazomeniaka.com accessed March 2010)

поле“ в м. Солджака при с. Овчарци, Радневско, в енергиен комплекс Марица–Изток.³ Три ями (№ 6, № 9 и № 14) представят интересна ситуация. Общото за тях е високата концентрация на глинени късове, които обаче представляват пълнежа на ямата при № 6 и № 14, а при яма № 9 те са концентрирани на дъното. Яма № 6 е плитка, с неравно дъно с дълбочина между 0,17 и 0,27 м. При отнемане на пласта от тези глинени късове, т.е. на нивото на дъното, е регистрирано увеличено количество въглени, някои от които с големи размери, в които личи запазената структура на дървесината, както и пласт със сивопепеляв цвят, вероятно остатък от втвърдена пепел. Сред пълнежа, между мазилките, са регистрирани и многобройни керамични фрагменти от изработени на ръка съдове от ранната желязна епоха. Самите глинени късове са регистрирани в цялата вътрешност на ямата, като голяма част от тях на практика очертават нейните стени. Някои от тези глинени късове, които следват стените на ямата, са доста аморфни, но са регистрирани също така и големи, твърди фрагменти със следи от тънки колове. Сред мазилките от пълнежа на ямата са регистрирани такива с лице, включително фрагмент от перваз (две лица под ъгъл), с отпечатьци от тънки колове и слама, отбелязва се неравномерна степен на изпичане, т.е. съприкосновението с огън на различните фрагменти е било различно, поради което може да се предположи, че най-вероятно става въпрос за останки от пещ, а не за стенни мазилки или подова замазка, а размерът на добре запазените глинени късове показва, че глинената структура, на която са принадлежали, изглежда е била с голяма дебелина. Тази ситуация би могла да намери практическо обяснение свързано с функционирането на пещи, чиито останки вероятно са депонирани в регистрираните

³ Използваната по-долу информация е базирана на полевия дневник от разкопките на обекта, за което изказвам благодарност на ръководителя на проучването Р. Георгиева, както и на лични наблюдения по време на археологически сезон 2007 г. (Георгиева, Ников, Илиева 2008, 167).

при археологически проучвания ями. Не може да се определи със сигурност дали става въпрос за пещи с домашно или производствено предназначение, но фактът, че ями № 6 и № 9 са сравнително близко разположени подсказва, че едва ли става въпрос за жилищен контекст, където една пещ би била достатъчна. В допълнение може да се посочи присъствието на близко разположената яма № 2 с диаметър на отвора 1,35 м и дълбочина 1,70 м, която въпреки сериозните си размери, принадлежи на групата на т. нар. „празни ями.“ Вкопана е в жълтокафявата материкова пръст, а пълнежът ѝ се състои от черна, рохка пръст, прошарена с хоризонтални пластове от материковата, като на дъното на ямата, в материка са регистрирани ивици от сивобелезникава, глинеста пръст. В пълнежа на ямата са открити няколко дребни, нехарактерни керамични фрагмента от съдове, изработени на ръка и глинени късове. Въпреки че функционалното предназначение на подобни, сравнително големи ями без археологически материал не би могло да бъде определено с каквато и да било степен на сигурност, една от възможните интерпретации ги определя като ями, получени в резултат на изчерпване на глина. Като такива, например, са определени ями, регистрирани в покрайнините на неолитното селище при Крионери (Μαλαμίδου 1997, 516), както и ями от халколитната епоха, регистрирани и проучени в м. Мелангия, с. Домирос (и двете до Амфиполис) (Περίστέρη, Ζωγράφου, Σαλονικίος 2006, 233–235). Това, разбира се, не означава, че всички празни ями с относително големи размери са свидетелство за добив на глина, тъй като необходима предпоставка за подобна интерпретация е наличието на жили от такава, но в разгледаната по-горе ситуация в м. Солджака комбинацията от близкоразположени ями с останки от пещи и дълбоката, празна яма с останки от глинеста пръст по дъното, също в близост до тях, би могла да бъде интерпретирана като свидетелство за производствена дейност в тази част на обекта през ранната желязна епоха.

Ями-хранилища и ями за отпадъци

Постулирането на територия с производствено предназначение в рамките на един обект всъщност подсказва неговата функция като място на обитаване, в чиито граници се регистрират многобройни и различни по характер негативни структури, вероятно резултат от различия в тяхното функционално предназначение. Тук следва да се припомни примерът с ямите от архаичната епоха, проучени на територията на античния Фагрес, където контекстуалната им връзка със сгради е регистрирана в много редки случаи поради липсата на запазени архитектурни останки от града, но за някои от тях е ясно, че са имали функцията на вкопани хранилища. Въпреки че в случая става въпрос за елинска апойкия, която очевидно е включвала стабилни постройки с каменни основи и строителна керамика, всичко, което е оцеляло и регистрирано от нейния архитектурен облик, е представено от каменните основи на една сграда, на места проследими само по вкопаването в меката материкова скала, от наличието на керемиди в ямите и сериозното количество строителни материали, регистрирани по цялата площ на обекта. При това положение липсата на контекстуална връзка на преобладаващата част от негативните структури, регистрирани във вътрешността на Тракия с останки от постройки, представени от леки конструкции, би била обяснима. Предвид факта, че вкопаванията на ямите обикновено се регистрират в материковата основа на терена, където се отличават добре, оформянето на техния отвор, както и наличието на евентуална лека постройка над тях остават в голяма част от случаите нерегистрирани по археологически път, особено при активна земеделска обработка на терена, тъй като попадат в т. нар. „орница“.

Предвид посочената възможност за определяне на някои от ямните комплекси като единствени запазени структури, свързани с обитаване, следва да се припомни предложената от проучвателите на обектите от ранната желязна епоха при Ризия и Ригио интерпретация на регистрираните там негативни структури като боклучни ями, свързани със селищен обект.

Особен интерес в това отношение представлява ситуацията, документирана в обекта при с.

Ризия, където седем проучени (или частично проучени) ями са открити заедно с частично проучено подово ниво, изградено от пласт дребни камъчета (0,04 м дебелина), покрити с чиста червеникава глина, която има запазена огладена повърхност в отделни участъци, а там, където целостта ѝ е нарушена, има черен цвят, който вероятно е резултат от опалване / горене. Регистрирано е, също така, присъствието на две свързани помежду си чрез тесен канал ями. Тази морфологична особеност напомня на по-горе дискутираните случаи, в които подобни структури са свързани с производствени дейности. Отбелязва се, че насипът над глиненото подово ниво и вкопаването на ямите се характеризира от висока концентрация на керамични фрагменти. Проведените от проучвателите наблюдения върху съседна част от обекта показват, че пластът над началото на регистрираната и там яма, е съдържал кости, керамични фрагменти, дребни камъни, парчета от глина и невисоко количество дребни въглени, т.е. материали, които биха могли да отразяват останки от обитаване в лека конструкция.

Подобно на ситуацията при Ризия, негативните структури, проучени в землището на с. Ригио имат дата в ранната желязна епоха, но също попадат под издигната през римската епоха надгробна могила. Подобни примери на диахронни ями, регистрирани под могилен насип има при Дойренци, Ловешко и Староселец („Марица-Изток“) на територията на съвременна България (Георгиева 1999, 169). Примерът от Синдос, където в непосредствена близост до некропола от VI – V в. пр. Хр. през IV в. пр. Хр. вече са функционирали пещи за керамика и пространството очевидно има производствени функции, поставя въпроса за какъв период от време е имало приемственост във функциите на едно пространство и е пазена паметта за него, защото се оказва, че когато некрополът вече не е в употреба, жителите явно не са смятали за неприемливо да извършват производствени дейности в непосредствена близост до него. При примерите от Ризия и Ригио периодът от време, който посредничи между двата комплекса (ями от ранната желязна епоха и надгробна могила от римската епоха) е значително по-дълъг, което поставя под въпрос търсенето на каквато и да било функционална и семантична връзка между тях.

Ями в некрополи

Некрополът на Синдос предлага интересен пример на негативни структури, регистрирани между гробовете, но съобщението за наличие на разнообразен археологически материал в тях вероятно насочва към функционирането им като места за депониране на останки от надгробни практики, а не като ботроси за възлияние.

Разгледаните по-горе примери на негативни структури (ями), проучени в различни по характер и хронология обекти от I хил. пр. Хр. на територията между долните течения на Вардар и Марица, ясно демонстрират необходимостта от контекстуализиране на този тип археологически паметници при опитите за тяхната интерпретация. Хронологически, типологични и културно-исторически различия между обектите с регистрирани ямни структури подсказват, че едва ли би могъл да се търси унифициран модел на тяхното функциониране. Многообразие и разнообразие са ключовите думи за определяне на тяхното предназначение, чиято интерпретация изглежда е в пряка зависимост не само от датата и характера на обекта, в който са проучени ямите, но и от преките им топографски и контекстуални характеристики в рамките на един и същ обект. Така например ботросите и ямата-депозит в Светилището на Великите богове на Самотраки, въпреки че са формално еднотипни структури, проучени в рамките на един обект, очевидно имат различно предназначение. Подобен пример биха могли да илюстрират ямите-части от производствени комплекси, ямите-хранилища и отпадъчните ями на територията на едно селище. Като интересен пример на формално сходни, но функционално свършено различни комплекси може да се припомни комбинацията от огнище и яма, която в Светилището на Великите богове на Самотраки, обозначена като *есхара и ботрос*, се интерпретира като комплекс, обслужвал нуждите на култа

За ямите и техния контекст (ямни съоръжения от I хил. пр. Хр. на територията ...

предвид характера на обекта, а синхронен пример от Клазомене принадлежи на ковашка работилница. Предвид посочените хронологически, културно-исторически и типологически фактори, както и контекстуалните характеристики на ямните структури, изглежда че тяхната интерпретация в много случаи, особено когато става въпрос за многобройни примери в рамките на един обект, би следвало да е индивидуализирана.

Цитирана литература

- Георгиева, Р. 1999. Обредни ями (края на II–I хилядолетие пр. н. е.). В Георгиева Р., Спиридонов, Т., Рехо, М. *Етнология на траките*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 165–183.
- Георгиева, Р., Ников, К., Илиева, П. 2008. Комплекс от ями в м. Солджака край с. Овчарци, Марица-Изток. *Археологически открития и разкопки през 2007 г.* София, 167.
- Филов, Б. 1934. *Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско*. София: Държавна печатница.
- Burkert, W. 1985. *Greek religion. Archaic and Classical*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Burkert, W. 1987. *Greek Mystery Cults*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.
- Cole, S. G. 1984. *Theoi Megaloi: The Cult of the Great Gods at Samothrace*. Leiden: E.J. Brill.
- Conze, A., Hauser, A., Niemann, G. 1875. *Archaeologische Untersuchungen auf Samothrake*. Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn.
- Dusenbery E., 1998. *Samothrace. Vol.11. The Necropoleis*. Princeton: Princeton University Press.
- Ilieva, P. 2012. Altar or perirrhanterion: were there water purification rites in the Sanctuary of the Great Gods on Samothrace? В Рабаджиев, К., Шалганова, Т. Ганева-Маразова, В., Стойчев, Р. *Изкуство и идеология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 487–502.
- Kalléris, J. N. 1988. *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique I*. Institut français d'Athènes.
- Lehmann, K. 1940. Preliminary report on the second campaign of excavations in Samothrace. *American Journal of Archaeology* 44, 328–358.
- Lehmann, K. 1950. Samothrace: third preliminary report. *Hesperia* 19, 1–21.
- Lehmann, K. 1951. Samothrace: fourth preliminary report. *Hesperia* 20, 1–31.
- Lehmann, K. 1998. *Samothrace, a guide to the excavations and the museum*. Thessaloniki: Athanasios Altintzis, 6th ed.
- Lehmann, K., Spittle, D. 1964. *Samothrace. Vol 4.2. The altar court*. New York: Pantheon Books Inc.
- Lehmann, Ph. W. 1969. *Samothrace. Vol. 3. The Hieron*. Princeton: Princeton University Press.
- Lehmann, Ph. W., Spittle, D. 1982. *Samothrace. Vol. 5. The Temenos*. Princeton: Princeton University Press.
- Matsas, D., Bakirtzis, A. 2001. *Samothrace. A short cultural guide*. Athens: Municipality of Samothrace.
- McCredie, J. 1988. Samothrace in the classical period. In Πρακτικά του XII διεθνούς συνεδρίου κλασικής αρχαιολογίας, Τόμος Δ. Athens: Hypourgeion Politismou kai Epistēmōn, 119–123.
- Owen, S. 2000. New light on Thracian Thasos: a reinterpretation of the “Cave of Pan.” *Journal of Hellenic Studies* 120, 139–143.

- Rice, P. 1987. *Pottery Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Triandaphyllos, D. 1983. Les Monuments Megalithiques en Thrace Occidentale. *Pulpudeva* 4, 145–163.
- Tsiafakis, D. 2013. Architectural similarities (?) between the Black Sea and North Aegean settlements. In Tetskhladze, G., Atasoy, S., Avram, A., Donmez, S., Hargrave, J. (eds) *The Bosphorus: gateway between the ancient West and East (1st Millennium BC – 5 century AD)* (British Archaeological Reports 2517), 61–68.
- Ανδρέου, Σ. 1996–7. Σίνδος: αποθέτης κεραμικής της πρώιμης εποχής του Χαλκού. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 51–52, μ. Α' – Μελέτες, 51–76.
- Δεσποίνη, Αικ. 1982. Κεραμικοί κλίβανοι Σίνδου. *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 61–68.
- Μαλαμίδου, Δ. 1997. Ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό “Κρυονέρι,” Ν. Κερδυλλίων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 11, 515–521.
- Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ. 1987. Πρώτα μηνύματα από μία πόλη της Πιερίδας κοιλάδας. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 1, 343–352.
- Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ. 1989. Ανασκαφικές εργασίες στις αρχαίες πόλεις Τράγιλο και Φάγρητα. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 3, 483–491.
- Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ. 1990. Ανασκαφικά δεδομένα από τις αρχαίες πόλεις Τράγιλο και Φάγρητα. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 4, 513–520.
- Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ. 1996. Φάγρης : η αρχαία πόλη και το νεκροταφείο. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 10β, 835–844.
- Περιστέρη, Αικ., Ζωγράφου, Η., Σαλονικιός, Θ. 2006. Δομηρός – Μύρινη 2006: ανασκαφική έρευνα σε δύο νέες θέσεις του νομού Σερρών. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 20, 233–235.
- Τιβέριος, Μ. 2000. Έξι χρόνια πανεπιστημιακών ανασκαφών στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (1994 – 1999). *Εγνατία* 5, 297–310.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ., 1997. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 1997: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 11, 328–335.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ. 2000. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2000: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 14, 205–214.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ. 2001. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2001: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 15, 255–262.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ. 2003. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2003: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 17, 257–266.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ. 2007. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2007: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 21, 263–269.
- Τιβέριος, Μ., Μανακίδου, Ε., Τσιαφάκη, Δ. 2008. Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2008: ο αρχαίος οικισμός. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 22, 329–334.
- Τριαντάφυλλος, Δ. 1981. Τα μεγαλιθικά μνημεία της Δυτικής Θράκης. *Θρακικά χρονικά* 36, 61–64
- Τριαντάφυλλος, Δ. 1984. Η προϊστορία στο χώρο της Δυτικής Θράκης. *Αρχαιολογία* 13, 10–19.
- Τριαντάφυλλος, Δ. 1987. Δοκιμαστική ανασκαφή στα Ρίζια του Έβρου. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 1, 487–497.
- Τριαντάφυλλος, Δ. 1990. Η Θράκη του Αιγαίου πριν από τον ελληνικό αποικισμό. *Θρακική επετηρίδα* 7, 297–322.

За ямите и техния контекст (ямни съоръжения от I хил. пр. Хр. на територията ...

Τριαντάφυλλος, Δ., Τερζοπούλου, Δ. 1995. Ανασκαφή ταφικών τύμβων στο Ρήγιο Διδυμοτείχου. Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 9, 473–485.

Τσιαφάκη, Δ., Μανακίδου, Ε. 2013. Ένα εργαστήριο αρχαϊκής κεραμικής στο Καραμπουρνάκι. In Αδάμ-Βελένη, Π., Ε. Κεφαλίδου, Δ. Τσιαφάκη. Κεραμικά εργαστήρια στο Βορειοανατολικό Αιγαίο (8^{ος} – αρχές 5^{ου} αι. π. Χ.). Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 73–88.

Contextualising the pits (1st millennium BC pit structures excavated in archaeological sites between the lower courses of the rivers Axios and Hebros)

Petya Ilieva

(summary)

Multiple negative structures (pits) excavated in 1st mill. BC sites, located between the lower courses of the rivers Axios and Hebros, indicate a wide range of use for this type of structures in accordance to their context. The connotations of the term *context*, however, may vary considerably, depending on the cultural and historical development of the area. It may refer to the type of the site, where pits have been registered, and therefore be defined as a *settlement*, *cult*, *burial* etc. On the other side, the arrival of the Hellenic *apoikists*, and the establishment of the poleis along the South Thracian coast, creates a *multiethnic* and *multicultural* middle ground, where contemporary developments may differ culturally. From this point of view, archaeological structures, characterised by identical or similar physical features, discovered in a Greek apoikia on one side, and in a native inland settlement on the other side, belong to culturally different contexts, and drawing a functional parallelism may not be straightforward.

Bothroi

Several *bothroi* have been registered and excavated in the buildings, where initiation had taken place in the Samothracian Sanctuary of the Great Gods. All of them are empty, obviously designed to serve libations. Some host a single “sacred stone” at the bottom, while others lie in immediate proximity to sacred hearth (*eschara*) forming a sacrificial complex. All the pits have been well maintained, to ensure their long use.

Pit deposits in sanctuaries

A pit of Archaic date, known as the Black Pit, situated partly under the foundation trench of the Altar Court, belongs to this group. Its debris consists of considerable amount of pottery sherds of varying quality, ranging from fine imported table ware to native hand-made kitchen ware. As it was suggested, it is not unlikely that it served as depots for ceramics, used during cult activities conducted nearby, such as libations or preparation of a sacrificial meals.

Pits in settlements

a) Pits related to manufacturing activities

The fill, morphological and contextual features of some negative structures (pits) give basis for interpreting them as remains of, or related to different workshops. To this group belongs a pit of Archaic date, excavated in the Karabournaki settlement mound, characterised by filling of homogeneous ceramics, constituting the misfired production of a nearby pottery workshop. It is located close to another pit, which belonged to a smithy, and they probably mark the production quarters of the settlement. A contemporary example from Klazomenai illustrates all that has remained from a smithy, represented by

a shallow pit, two clay hearths, a rough stone anvil, a water channel, and iron slags. Several pits within stone foundations of a mud-walled building, discovered nearby, belong to an olive oil workshop, and they indicate the production area of the settlement during its Archaic phase. Similar situation from Phagres, where complex structures of Archaic date consisting of pits, connected through channels, located in a concrete area of the site, is another example, implying a specific location for the production area.

b) Storage pits

Some of the pits, excavated in Phagres, are clear examples for the use of this type of underground settlement structures as places for storing dry and liquid food.

Pits in cemeteries

The necropolis at Sindos offers an interesting example of pits, registered between the graves. The mentioning of varying archaeological finds in these pits does probably suggest for their function as places for depositing remains of funeral and commemorative practices, rather than *bothroi* for libation.

The variety of negative structures (pits), registered and excavated in different 1st mill. BC sites, located between the lower courses of the rivers Axios and Hebros, clearly indicates the necessity of interpreting them according to their context. Chronological, typological, cultural and historical differences, which characterise the sites where pit structures exist, imply that a single approach is hardly applicable. *Multi-* and *diversity* are key words in defining the pits' function, which appears to depend not only on the chronology and the type of the site to which they belong, but on their precise topographical and contextual features within the site itself. Such an example constitutes the *bothroi* and the pit deposits in the Sanctuary of the Great Gods which, in spite of their formal similarity, were intended to serve different activities. Another telling example of formally similar, but functionally completely different structures is the hearth – pit combination which in the Sanctuary of the Great Gods had served the needs of the cult, and is respectively known as *eschara* and *bothros*, while a contemporary example from Klazomenai belongs to the remains of a smithy. It appears that the functional definition of each pit, especially when multiple examples come from the same site, should be individual and contextualised.